

které podle běžných měřítek byly beznadějně. To znamená: Křesťanská naděje není dána příznivými okolnostmi, není to odvar optimistických nálad. Je zřejmě zakotvena hlouběji. Konkrétně — právě to bylo na hlasech z Jižní Ameriky, z Koreje, z vězení totalitních diktatur jednoznačně zřejmé: **Ve velikonoční naději.**

Tou žila výrazně **naše reformace**. A dovedla ji vztáhnout nejen na sebe, ale i na svou církev a na svou společnost. Od Jana Miliče po Komenského: Iniciativy naděje. Zvláště Komenský mne v posledních letech, teprve vlastně v Basileji, ale v rámci mých úkolů na univerzitě, mimořádně oslovil. V navázání na právě rozvíjené úvahy o církvi a univerzitě, prvním a druhém domově theologie: Eschatologicky zakotvená, avšak do časů zlých i dobrých zaměřená naděje, ta vedla Komenského, věrného syna své umírající matky Jednoty bratrské, zároveň učitele (ne-li univerzitního, tedy vpravdě univerzálního) k programu a pokusu o „*nápravu věcí lidských*“ — v dialogicko-doxologickém pohybu mimořádné hloubky a šíře.

Následovat na této cestě, k tomu jsme my, čeští evangeličtí — a ekumeničtí — bohoslovci na svých leckdy skromných a třeba osamělých místech zváni podstatou věci nám svěřené: Dynamikou evangelia — a specifikou proudu, ve kterém v průvanu české reformace podnes smíme žít. *Status mundi renovabitur*: To nese v době poroby. Ale to nese i v dobách rozklíženého uvolnění. Někdy mne zarazí, jaká sprška skeptických, někdy až cynických hlasů na nás občas padá z českého tisku, z příležitostných výroků našich lidí. Má nás to deprimovat? Občas jistě, měřeno proudem naděje, který nás nesl před pěti lety. Ale perspektiva theologie — a tím i její nenahraditelná služba v církvi, na univerzitě i ve společnosti — míří dále. První kapitolku této zprávy o své theologické cestě jsem nadepsal: Na počátku — Bůh. Teď bych chtěl skončit komplementárním: Konec konců — Bůh. A uprostřed, nepřehlédnutelně, **kříž**. *Ave crux — spes unica*. Tuto eschatologickou míru i výhled smí a má theologie připomínat své církvi i společnosti. Toto „*plus ultra*“ biblické naděje zůstává, uprostřed zvrátů a tísní a bezradností, **pod křížem, ceterum autem** mé (a ovšem, chvála Bohu, nejen mé) theologické cesty.

Předneseno na Evangelické theologické fakultě Univerzity Karlovy 14. března 1995

K TRANSKRIPCI HEBREJŠTINY

Martin Prudký

1. Uvedení do problematiky

Každá publikace, která uvádí biblické studie, musí řešit problém, jak naložit s citáty či termíny z biblických jazyků (hebrejštiny, aramejštiny, řečtiny). V odborných publikacích je dobrým zvykem uvést zvolený způsob hned na začátku (např. spolu se seznamem užívaných zkratk), aby se tak čtenář mohl snadno orientovat a od začátku věděl, s čím může počítat. Také redakce *Teologické reflexe* se rozhodla uvést v prvním čísle svůj zvolený způsob („standard“) přepisu — a to nejen výčtem, v tabulce, nýbrž spolu se stručným pojednáním problematiky a zdůvodněním zvoleného způsobu.

Nejjednodušší a nejpřesnější způsob, jak naložit s biblickými termíny a citáty, je uvést je v originálním tvaru — tedy v kvadrátním písmu (hebrejštiny a aramejštiny) či řecké abecedě (řečtiny). Ne vždy je to však typograficky možné a není to ani vždycky nutné. Zejména tam, kde se odborné výrazy objevují rozptýleně v průběžném textu, se často užívá *transkripce* (přepisu do latinky), a to i v odborných publikacích.

Každá transkripce bývá určena dvěma aspekty své funkce. Na jedné straně musí ve zvolené míře přesnosti reprodukovat originální tvary, na druhé straně se musí dostačitelně podrobovat způsobům, jakými se hláskové jevy písemně vyjadřují v přijímacím jazyce. To je důvod, proč je způsobů transkripce nejen několik, ale téměř nepřeborná řada. V monografické studii W. Weinberga¹ se v přehledné tabulce uvádí přes šedesát základních standardů přepisu (zahrnuje jen nejvýznamnější encyklopedie a odborné příručky). Při bližším pohledu na rozdíly mezi jednotlivými způsoby přepisu zjistíme, že ve věci prvního aspektu záleží na míře ortografické přesnosti transkripce (do jaké míry podrobnosti detailů ještě transkripce jednoznačně reprodukuje originál; např. vyjádřením délky samohlásek, zejména tzv. podkladů, nebo *ševy mobile* či *chatefů* v hebrejštině), a ve věci druhého aspektu se nutně promítají odlišnosti národních jazyků (jak jsou v „přijímacím prostředí“ graficky vyjadřovány jednotlivé hlásky; např. semitská

¹ *Transliteration and Transcription of Hebrew*, in: Hebrew Union College Annual XL-XLI (1969-1970), 1-32.

souhláska *jód* je v anglických textech standardně přepisována písmenem *y*, v německých naopak písmenem *j*).

Kromě toho záleží do značné míry způsob přepisu také na míře odbornosti dané publikace. Ryze odborné, vědecké práce pochopitelně volí spíše do detailu propracované, komplikované systémy transliterace (přesného převodu všech grafických znaků). Více popularizující publikace, jež počítají s laickým čtenářem, naopak více zjednodušují.

V následujících odstavcích se omezím jen na problematiku transkripce kvadrátního písma (hebrejštiny, aramejštiny). O transkripci řečtiny píše v tomto čísle Petr Pokorný.

2. Hledání vhodného kompromisu

Teologická reflexe je odborným teologickým časopisem, který může počítat s jistou jazykovou erudicí svých čtenářů. V biblických studiích (a nejen v nich) se jistě budou uplatňovat originální termíny. S ohledem na zjednodušení typografické zpracování a na záměr vstřícné srozumitelnosti pro čtenáře laické se redakce rozhodla uvádět všechny cizojazyčné citáty a termíny v přepisu do latinky (transkripci).

Ve zvoleném způsobu transkripce je přitom nutné zavést určitou míru zjednodušení oproti důsledné transliteraci (ta po věcné stránce dokonale nahrazuje kvadrátní písmo a tam, kde je možné bez typografických problémů kvadrátní písmo užívat, ztrácí smysl; navíc svou komplikovaností znesnadňuje přístup laikům). Míra zjednodušení by však neměla vést k tomu, že se zamlží či odstraní důležité identifikační znaky, podle nichž lze uváděný termín jednoznačně určit (např. přítomnost a odlišnost nevyslovovaných hrdelnic 'alef a 'ajin). Prakticky to v českém prostředí znamená volbu kompromisu zhruba někde mezi způsobem, kterým přepisuje *Biblická konkordance*² (důraz na grafickou reprodukci, transliteraci), případně způsob uplatňovaný v publikacích prof. M. Biče³ na straně jedné, a způsobem, který v navázání na současné standardy transkripce moderní hebrejštiny (tzv. *ivrit*) volí např. doc. B. Nosek ve vydání *Pirkej Avot, výroky otců*⁴ (důraz na fonetickou reprodukci) na straně druhé.

² *Biblická konkordance, díl I. A-K*, vyd. M. Bič a J. B. Souček, Kalich 1961, str. IX.

³ Srv. např. *Palestina od pravěku ke křesťanství, I. Země a lid*, Praha 1948, str. 8-9 a *Ze světa Starého zákona*, Praha 1986.

⁴ *Pirkej Avot, výroky otců*. Traktát Babylónského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem, překl. Bedřich Nosek, vyd. Sefer, Praha 1994, str. 182-184.

a. přepis souhlásek

Vzhledem k tomu, že význam slova je v semitských jazycích dán souhláskovým kořenem, je nutné souhlásky reprodukovat důsledně (bez vynechávání) a jednoznačně (případné variace bez ambivalencí).

Pro transkripci zde vznikají tři okruhy problémů:

1/ Přepis nevyslovovaných hrdelnic 'alef a 'ajin.

Vzhledem k tomu, že se 'alef a 'ajin vyskytují také ve slovních kořenech a spoluurčují význam tvarů, nelze je pomíjet bez nebezpečí ambivalence (např. slovesa 'b-d l, sloužit' / oproti 'b-d l, hynout; mizet' /, nebo částice 'al l, ne, ať ne! / oproti předložce 'al l, na, nad; proti' /). Všude tam, kde je 'alef nebo 'ajin souhláskou (byť nevyslovovanou), je proto vhodné je i v transkripci důsledně uvést. I tam, kde je 'alef podkladem dlouhé samohlásky, je lépe je uvést, protože drtivou většinou odkazuje k etymologii tvaru. Za příliš volný a pro exegetické studie nevhodný mám způsob, kdy jsou 'alef i 'ajin přepisovány stejným znakem, blíže nerozlišovaným apostrofem.⁵

2/ Odlišný přepis foneticky blízkých souhlásek.

Z hlediska fonetického by bylo možné přepis zjednodušit natolik, že by se několik skupin souhlásek přepisovalo vždy jedním písmenem. Kromě již zmíněných hrdelnic 'alef a 'ajin by mohlo jít zejména o dvojice *tet* – *taw*, *kaf* – *qof*, a o sykavky (*zajin* – *sámek* – *šádé* – *šin* – *šin*), případně i *bét* (frikativní) – *wáv* a *hét* – *káf* (frikativní).⁶ Výhodou takového přepisu je vedení jakkoli laického čtenáře k přiměřené výslovnosti; nevýhodou je ovšem zrušení jednoznačné filologické souvislosti se souhláskovým základem (zejména důležité u jmenných a slovesných odvozenin). Pro exegetickou potřebu je proto vhodnější přepisovat každou hebrejskou (semitskou) souhlásku jednoznačně, resp. nepřepisovat nikdy jedním znakem latinky více než jednu hlásku semitskou (viz níže — řádková tabulka).

3/ Skupina hlásek tzv. *b^e gadk^e fat*.

Hlásky *b g d k p t* mají dvojí možnou výslovnost — raženou (explosivní) a třenou (frikativní, resp. spirantní). V běžně akademicky užívané sefardské výslovnosti se fonetická ambivalence týká prakticky jen souhlásek *b*, *k* a *p*

⁵ Srv. Nosek, Op. cit. 182n.

⁶ Tak volí v navázání na běžnou praxi přepisu moderní hebrejštiny (*ivrit*) B. Nosek (Op. cit.).

(ve frikativních variantách *v, ch af*). Vzhledem k tomu, že se jedná o závažnou variaci ve výslovnosti, kterou je při čtení nutno uplatnit, je nasnadě, že by transkripce měla tento jev vyjadřovat. Je ovšem nutné volit takový způsob, aby současně nevznikly druhotné ambivalence se zvukově příbuznými hláskami (to se týká dvojic *bét – wāw a káf – het*, srv. 2f). U souhlásek *g, d a t*, u nichž k žádné znatelné variaci ve výslovnosti nedochází, můžeme *dageš lene* (rozlišovací znak variantní výslovnosti) v transkripci zcela pominout.

Na základě výše pojednaných zásad můžeme navrhnout následující způsob transkripce souhlásek:

'b-v g d h w z ḥ ṭ j k-ch l m n s 'p-f s q r š s t'

b. Přepis samohlásek

Vzhledem k tomu, že se u semitských samohlásek vyskytuje celá řada jevů, které jsou v latince reprodukovatelné jen poměrně komplikovanou soustavou znaků a přitom se jedná o jevy, které neovlivňují zásadně význam tvaru, je možné v transkripci volit značnou míru zjednodušení. S ohledem na to, že samohlásky v přepisu zásadně určují výslovnost při čtení, je vhodné přizpůsobit transkripci v co největší možné míře (zde prakticky nedochází k sémantické ambivalenci) fonetickému způsobu přepisu.

To prakticky znamená, že — pokud to není nutné pro argumentaci — není nutné rozlišovat dlouhé slabiky psané s podklady (*plene*) a dlouhé slabiky psané bez podkladů (*defective*). Délku samohlásky je možné vyjádřit způsobem v češtině obvyklým, tj. čárkou (*á, é, í, ó, ú*). Vzhledem k tomu, že ve výslovnosti není prakticky žádný rozdíl mezi dvěma *e* (*séřé* a *segól*) a dvěma *a* (*qámes* a *pataḥ*), je možné tyto dvojice vyjadřovat vždy jedním písmenem (*e*, resp. *a*). *Qámes haṭúf*, jenž se vyslovuje jako krátké *o*, se ve foneticky orientovaném přepisu pochopitelně transkribuje samohláskou *o*.

Vyrchané samohlásky se tradičně přepisují příslušnými písmeny jako horními indexy (tzv. superscript). Co se kvality (barvy) těchto hlásek týče, lze také přepis oproti přísné transliteraci zjednodušit bez újmy na jednoznačném významu (tzv. *ḥaṭefy*) jsou ostatně jen variací *šewy*).⁸ *Šewa mobile*,

⁷ K výslovnosti:

a/ Obě nehláse hrdelnice ' a ' se vyslovují jen jako dechový ráz; asi jako v českém spojení slov „v autě“ (foneticky: f' autě).

b/ Hrdelnici ḥ vyslovujeme jako českou hlásku *ch* (např. „chuchvalec“).

c/ Zubnice ṭ je běžné české ražené *t* (např. „toto, teta“).

d/ Sykavka ṣ se vyslovuje jako české *c* (např. „cucat“).

e/ Sykavka š se vyslovuje jako běžné české *s* (např. „jiskra“).

f/ Sykavka š se vyslovuje jako české *š* (např. „šiška“).

⁸ Tím, že samohlásky transkribujeme foneticky se může zkomplikovat zpětný převod přepsaného textu do kvadrátního písma. Zaručit jednoznačnost takového zpětného převodu

stejně jako *ḥaṭef segól* se tedy bude přepisovat znakem *x^e*,⁹ *ḥaṭef pataḥ* znakem *x^a* a *ḥaṭef qámes* znakem *x^o*.

Tzv. *pataḥ furtivum* přepisujeme jako plnou samohlásku *a* (jíž tato hláska ve výslovnosti jest) před příslušnou souhláskou (závěrovou laryngálou poslední slabiky).

c. Zvláštnosti a jednotliviny

Mezi zvláštnosti biblické hebrejštiny patří varianty čtení oproti grafickým znakům textu, tzv. *q^eré – k^etív*. Zde je na autorech příslušných pasáží textů, co zvolí za pojednáváný tvar textu. U trvalé varianty (tzv. *q^eré perpetuum*) vlastního jména Božího (česky běžně převáděno vlastním jménem „Hospodin“) je vhodné uvádět — pokud jde o přepis — pouze konsonantní tvar *jhw*.

Za zvláštní zmínku stojí ještě transkripce tzv. *liney maqqef*, tj. znaku, který k sobě velmi těsně pojí příslušné tvary z hlediska frázování (spojuje akustické celky — fráze — vyslovované na jeden dechový ráz). Někdy může být výhodou toto členění textu v transkripci také naznačit, například rozdělovníkem (např. *'et-kol-há'áres*; viz též ukázka d.).

3. Příklady (text Gn 1,1–5)

a. Kvadrátní písmo

1 בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ
הָיְתָה תֹהוּ וּבְהוּ וְחָשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי
הַמַּיִם: וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים יְהי אוֹר וַיְהי־אוֹר: וַיֵּבֶר אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר
כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאֹר
יוֹם וּלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהי־עֶרֶב וַיְהי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פ

b. Translitterace

*'b^ré'šit bārâ' *lôhîm 'et ḥāššāmajim v^r 'et ḥā'āreš | ²v^r ḥā'āreš ḥāṣ'â
tôhû vâbôhû | v^r ḥōšek 'āl-p^r nê t^r hôm | v^r rūaḥ *lôhîm n^r raḥṣpet^r 'āl-p^r nê
hāmūājim | ³vajjo^r m^rer *lôhîm | f^r ḥî-ôr | vaṣ^r ḥî-ôr | ⁴vajjar^r *lôhîm
'et-ḥā'ôr | kî-tôb | vajjabdêl *lôhîm bēn ḥā'ôr ūbēn ḥaḥōšek | ⁵vajjikrâ^r
*lôhîm lā'ôr | jôm | v^r laḥōšek kārâ' | lājlâ | vaṣ^r ḥî-ṣṣēb | vaṣ^r ḥî-bōḡer |
jôm ṣḥād |*

však není úkolem transkripce, nýbrž transliterace (v té je proto jakékoli fonetizující, od grafiky odhlédající zjednodušení zásadně nežádoucí).

⁹ Písmeno *x* zde zastupuje libovolnou souhlásku.

¹⁰ Oproti zásadám uvedeným v *Biblické konkordanci* (viz výše) se navíc označují krátké slabiky znakem *š*.

c. Volný fonetický přepis (podle zásad *Pirkej Avot*)¹¹

'bre'šit bara elohim et ha-šamajim ve'et ha'arec | ²ve-ha'arec hajta tohu va-vohu | ve-chošech al pne thom | ve-ruach elohim mrachefet al pne hamajim | ³vajo'mer elohim | jehi or | va-jehi or | ⁴va-jar' elohim et ha'or | ki tov | va-javdel elohim ben ha-'or uven ha-chošech | ⁵va-jigra elohim la'or | jom | ve-lachošech qara | lajla | va-jehi erev | va-jehi boqer | jom echad |

d. Navrhovaný kompromisní způsob (*Teologická reflexe*)

'b^erē'šit bārā' 'elohím 'et haššámajim w^e'et há'áreš. ²w^ehá'áreš háj^etá tóhú wávóhú. w^eóšech 'al-p^ené r^ehóm. w^eruáħ 'elohím m^eraħefet 'al-p^ené hammájim. ³wajjó'mer 'elohím: j^ehí 'ór! waj^ehí-'ór. ⁴wajjar' 'elohím 'et-há'ór, kí-ťóv. wajjavdél 'elohím bén há'ór úvén haħóšech. ⁵wajjigrá' 'elohím lá'ór: jóm! w^elaħóšech qará': lájlá! waj^ehí-'erev, waj^ehí-bóqer, jóm 'eħád.

¹¹ Rozdělovník v tomto přepisu odděluje prefixální elementy (spojku, člen, předložky); srv. Nosek, Op. cit. 184.

K TRANSKRIPCI ŘEČTINY

Petr Pokorný

1.1 Protože výslovnost řečtiny procházela proměnami a v době novozákonní se již začínají objevovat znaky výslovnosti, která je živá v novořečtině, je nejspolehlivější zvolit metodu přepisu grafického. Přepisujeme vždy jedním velkým písmenem latinky příslušné písmeno řecké, např. Α = A, Γ = G atd.

1.2 Tam, kde přepis musí použít dva znaky latinky, píšeme velkým písmenem jen první z nich: Ψ = Ps, Τ = Th, Χ = Ch, tedy např. PsYChĚ duše.

1.3 Délky vyznačujeme jen tam, kde musíme odlišit dvě stejná písmena pro stejnou hlásku, lišící se toliko délkou, tedy Ω = Ō, Η = Ē. Délku označujeme mezinárodním ležícím znakem, místo naší čárky, která mimo českou jazykovou oblast vyznačuje přízvuk.

1.4 Nevyslovované i (jóta) psané v řečtině pod písmenem přepisujeme malým i např. ΤŌi ANThRŌPOi — člověku.

2.1 Tam, kde je vhodné užít přepisu přizpůsobeného tradiční výslovnosti, užíváme kurzívu a přepisujeme foneticky s tím, že uchováváme důsledně ióta (kai, ne kaj) a naznačujeme rozdíl mezi tau a théta (τ a θ), např. *thanatos* — smrt, *hyios tú theú* — Syn Boží.